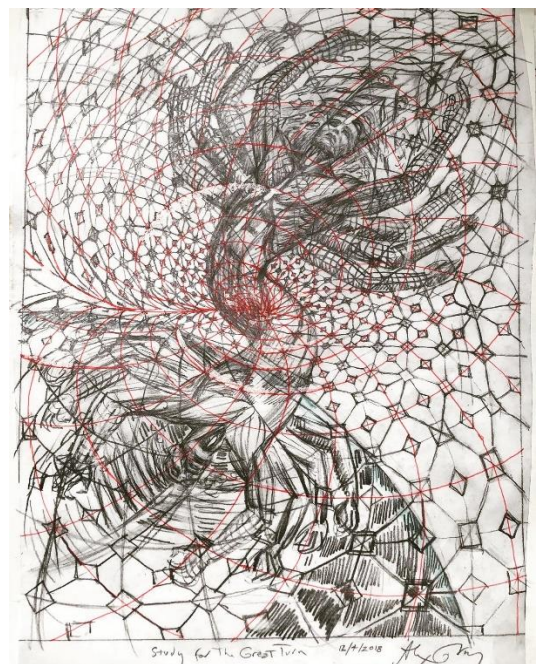

Ellis van der Hoek
Erasmus Universiteit Rotterdam
Faculteit Filosofie
401006
Sjoerd van Tuinen
Henri Krop
Bachelor scriptie
Juni 2020

‘Terra incognita’: Het onzichtbare landschap

Theorie en praktijk in Deleuze

¹ Alex Grey, *Early study for "The Great Turn"*.

“We zijn onszelf niet meer, wij zijn geholpen, geïnspireerd en vervoelvoudigd, ieder op zijn eigen manier”(RZ: 3).

Inhoudsopgave

<i>Inleiding</i>	4
DEEL I: BOOM EN RIZOOM	6
<u>De boom is geen metafoor</u>	7
<u>De rizoom</u>	7
DE MULTIPLICITEIT	9
<u>Het virtuele en actuele</u>	10
<u>Immanente ideeën</u>	10
DE NOMADEN	11
<u>Het zwarte gat en de witte muur</u>	11
<u>Gedwongen kiezen</u>	12
WORDINGEN EN SNELHEID	13
DEEL II: DE KRITIEK OP PSYCHOANALYSE	15
<u>De woestijn en het rijk van immanentie</u>	17
VERLANGEN, FLUX EN SCHIZOFRENE MACHINES	18
<u>De verlangende machine</u>	19
<u>Het lichaam zonder organen</u>	20
<u>Schizoanalyse en libido energie</u>	21
CONCLUSIE	23
<i>Literatuurlijst</i>	25

Inleiding

Deze thesis schrijf ik aan de hand van *Dialogues* (1977) door Gilles Deleuze en Claire Parnet. Het boek is een gesprek tussen Deleuze met Deleuze en Deleuze met Parnet, waarbij niet kenbaar wordt gemaakt wie wat zegt. Het boek gaat over een breed scala aan filosofische onderwerpen die ook voorkomen in Deleuzes andere werken, zoals *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia* (1987) en *Anti-Oedipus* (1977). Hij schreef dit werk samen met Parnet tussen *Anti-Oedipus* en *1000 Plateaus*.

Deleuze zoekt naar de condities van creativiteit, d.w.z., de condities waarin iets nieuws wordt geproduceerd, tegengesteld aan de representatie of een beeld van iets dat we al kennen en weten. Dit maakt hem een empirist en ook een pragmatist; niet de pragmatist die de dingen meet tegenover de praktijk, maar juist een constructieve, die het ondenkbare wil denken door de krachten zichtbaar te maken 'door het bewerken van materialen'. Hij noemt zichzelf een pure metafysicus: Hij vervangt essentie met de gebeurtenis, substantie met veelvoud (multipliciteiten) en mogelijkheid met virtualiteit. Daarmee wilt hij een beschrijving geven van de genese van echte ervaring, d.w.z. de ervaring van dit concreet bestaande individu in het hier en nu. Dit komt overeen met het denken dat geen beeld of representaties heeft.

Deleuze is een differentiedenker en bevrijdt differentie uit de binaire inrichting van de empirische relaties van identiteiten (x verschilt van y) en maakt het een transcendentiaal principe; een onderliggende relatie tussen differentiëlen, die metafysisch primair is. Herhaling is dan niet meer de herhaling van een algemeenheid, een origineel en zelf-identiek ding, maar de herhaling van singulariteiten. In plaats van het denken dat zichzelf insluit, opent het zich in ontmoetingen met andere ideeën en ervaringen. Deleuze linkt creativiteit aan een vlucht. In deze creatieve lijnen speelt het onderbewuste de rol van een productieve ruimte dat moet worden geaffirmeerd. Deleuze zegt dat het boek (zoals de dialogen met Parnet) alleen kan groeien vanuit het midden, door de koppeling 'en'. Dit is differentie; niet onderscheidend, niet oppositioneel en contradictoir, maar *inclusief*. Deleuze zijn positie genereert een paradox, omdat de creatieve praktijk non-deterministisch is, maar er het toch mogelijkheid is om te manipuleren, controleren of te voorspellen. Zij sluiten elkaar uit maar includeren elkaar tegelijkertijd.

De vraag is: Hoe kunnen wij denken *met* de wereld, in plaats van denken *over* de wereld? De gedachten hoeven de wereld dan niet langer te definiëren, maar lopen praktisch met de wereld mee, waardoor we nieuwe concepten kunnen creëren in plaats van het denken proberen te passen in een reeds bestaande vorm. Dit laatste is wat Deleuze refereert aan 'het beeld van denken', dat wordt gekarakteriseerd door de structuren van een boom. Hierin wordt de heterogene realiteit gestructureerd en bevroren in een beeld. Dit model werkt met krachten die het denken bestoken en tot dualismen reduceren, zoals zwart-wit, man-vrouw, lichaam-geest, leven en dood, en het 'ik' in subject-object. Onze breinen lijken niet op een gewortelde boom, maar op rizomen. Rizomen schieten af in alle richtingen in

een ondergronds stelsel en duiken op, schieten af, aan het oppervlak. We zijn in het westen het gras en de rizoom uit het oog verloren.

Het probleem ontstaat wanneer identificerend denken grip uitoefent en daarmee het denken bestoekt, dat wil zeggen dat het intern verwijst naar een subject dat zich richt tot een object (dus het subject dat denkt *over* de wereld). Dit eist een bepaling tussen dit *of* dat en wordt er altijd een mogelijkheid uitgesloten. Het subject wordt het resultaat van deze of-of, van elkaar uitsluitende ('disjunctieve') werkingen, waardoor het zich fixeert in identiteiten en representaties. Hieruit volgt de vraag: Hoe kunnen we ontsnappen aan binaire inrichtingen van het denken, zodat we kunnen denken *met* de wereld? Het eerste deel van de scriptie besteed ik aan deze vraag. Daarbij gebruik ik het eerste hoofdstuk van *Dialogues* (Wat is een conversatie en waar is het voor?), het eerste hoofdstuk van *1000 Plateaus: The Rhizome*, en daarbij *Difference and Repetition* (2014) voor de verduidelijking van de belangrijkste concepten; de *rizoom*, de *multipliciteit*, de *binair machine* en *nomaden*. Hierbij zet ik uiteen hoe de boom en rizoom zijn gestructureerd en twee volledig verschillende manieren van denken zijn, en op welke manieren de multipliciteit, de rizoom, pragmatisch is. Hieruit wordt duidelijk wat nomadisch denken inhoudt, hoe een oorlogsmachine opereert en hoe deze machine zijn model van denken afschudt. Ideeën zijn immanent en we zijn vloeibare entiteiten, bewegend op fluxen in verschillende snelheden. De rizoom staat gelijk aan het onderbewuste dat geproduceerd moet worden, met wordingen zonder historie en individuaties zonder subject.

De rizoom verzameld, organiseert en maakt connecties, maar wordt geblokkeerd en opgebroken door de praktijk van psychoanalyse, die werkt met de interpretatie machine van de tekeneenheid en het gezicht, waar in 'dat wat was' een subject tevoorschijn hoort te komen. Deleuze en Guattari hebben met psychoanalyse geworsteld, zeker rond de jaren zestig in de tijd van de tegenbeweging (counter-cultuur, 'de hippiebeweging'), waarbij zij niet in oppositie gingen tegen de gevestigde orde, maar hiervan wegvluchtten door het ontdekken van nieuwe creatieve manieren om te leven. Dit is wat zij schizoanalyse noemen. Wij kunnen nog steeds van hun confrontatie met psychoanalyse leren, omdat dergelijke structuren zich nog steeds bevinden in ons denken. Een 'gespleten subject'? Nee, zeggen Deleuze en Guattari, er is geen subject van verlangen en ook geen object.

Het derde hoofdstuk van *Dialogues* gaat over Deleuze en Guattari's *Anti-Oedipus*. Zij zien *fluxen* als de enige objectiviteit die verlangens hebben. Fluxen worden geproduceerd in het sociale veld en zijn revolutionair, doordat ze altijd nieuwe connecties en verzamelingen maken. In het tweede deel van de scriptie ga ik daarom in op het onderbewuste en het derde hoofdstuk van *Dialogues* ('dode psychoanalyse'), met de vraag wat het nomadisch denken voor gevolg heeft voor de psychoanalyse. Deleuze is erg duidelijk in zijn kritiek op psychoanalytica; het maakt kapot wat het hoort te produceren, namelijk het onderbewuste. Psychoanalyse en psychotherapie zoals we dit kennen zijn in Nederland reeds achterhaald, maar Freuds gedachtegoed leeft nog voort in de westerse taal en cultuur, in onze collectieve fantasie. In dit deel wordt duidelijk hoe het nomadisch subject opereert in schizoanalyse en

wat schizofrene machines zijn. Hierbij gebruik ik *Deleuze and Psychoanalysis* (2010) voor verschillende perspectieven op verlangen wat ingaat op Freud, en *Deleuze and the Unconscious* (2007) voor ook het door Deleuze gevolgde Jungiaans perspectief op het onderbewuste wat ingaat op Lacan, en *Two Regimes of Madness* (2007) voor het schizofrene aspect van het nomadische denken. Daarbij zet ik uiteen waarom psychoanalyse faalt in zijn onderneming en hoe het is veranderd nu, wat verlangens zijn volgens de psychoanalytica en waarom Deleuze hiervoor de machinale lens gebruikt. Tot slot leg ik uit wat schizoanalyse is en wat het voor meerwaarde heeft. Door voorbij te gaan aan de psychoanalytische subject-objectrelatie gebaseerd op gebrek, verliezen onder andere binnen en buiten, Zelf en Ander, uiteindelijk hun betekenis.

Deel I

Wat is een rizoom ten opzichte van de boom, en op welke manieren is dit een ontsnapping aan binariteit?

*

BOOM EN RIZOOM

De karakteristieken van de structuur van een boom zijn het punt van origine, de wortels waar het zich in ankert, het zaad of centra en de dichotomie van een vertakkende orde. Dit is het principe van een binair systeem; dichotoom met gereproduceerde takken met eeuwig durende vertakkingen, plus de punten van vertakking. Het is de structuur van een systeem met punten en posities die alles dat mogelijk is fixeren in een rooster. Het is een hiërarchisch systeem met de transmissie van bevelen vanuit een centrale instantie en een herhalend geheugen. Deze bomen structureren ons geheugen, niet als een metafoor, maar een beeld van denken waaraan geconformeerd dient te worden. Dit heeft de vorm van een functie, een gehele inrichting om lineair te denken en correcte ideeën te produceren.² Het heeft een verleden en een toekomst. Ook heeft het wortels en een hoogtepunt, een gehele geschiedenis, een evolutie en ontwikkeling (DL: 25).³ Deleuze zet de rizoom tegenover de boom. Zo onderscheidt de rizoom zich van eenheden (de totaliteit, de ‘overheid’) en daarbij de historie waar het door gecreëerd is. Tot gevolg zijn het worden zonder historie, m.a.w. individuaties zonder subject, zoals een gebeurtenis, een rivier of klimaat, een dag, een uur, dat is geïndividualiseerd (DL: viii).

² Bijvoorbeeld de 1,5e meter regel rond de coronacrisis (CoVid-19), is waar dit duidelijk in zichtbaar is geworden.

³ *Dialogues*, (DL)

De boom is geen metafoor

Deleuze refereert met de boom naar de wortels die stevig in de grond zitten geworteld van de rede en wetenschap, met vertakkingen van kennis, leidend tot het plukken van de vruchten hiervan. We begrijpen het denken niet juist wanneer we bomen als metafoor gebruiken om het uit te leggen. Dit model gebruikt dualistische categorieën, binaire keuzes en lineaire connecties in een hiërarchisch systeem. De boom is dominant in het westen, want het structureert de realiteit en gedachten. Binaire logica is de spirituele realiteit van de gewortelde boom en heeft nooit begrip gehad voor de multipliciteit (die geen historie heeft). De multipliciteit heeft een fasciculaire wortel, d.w.z. een geclusterde, gebundelde wortel; de rizoom. Deze secundaire wortel maakt ruimte voor bloei, omdat het zich los maakt van de hoofdwortel door de natuurlijke realiteit die het heeft. De eenheid blijft bestaan in de vorm van het verleden of dat wat nog kan gebeuren; het mogelijke, virtuele (*RZ*: 5).⁴ Dit komt niet overeen met reflexiviteit, omdat het een geheime eenheid draagt *en* een extensieve realiteit. Dit definieert het onderbewuste.

De binaire logica domineert psychoanalyse, linguïstiek en informatieve wetenschappen, met als doel om met behulp van de dichotome hoofdwortels de secundaire, meervoudige wortels te helpen. Vanuit structuralisme, en toegepast in psychoanalyse, is deze soort logica het betekende (het mentale concept) en de betekenaar (het reële teken), welk de kern uitmaakt van betekenisgeving.⁵ De betekenisgeving tussen betekenaar en betekende is wederkerig, zegt het structuralisme. Maar wanneer we denken aan een boom of aan logica, zijn dit beiden gestructureerde hiërarchische organisaties, wat een poging is een structuur toe te passen op een realiteit die heterogeen is. De structuur van de boom, en de boom zelf laten ons weten wat we al weten middels het herhalend geheugen en dichotome vertakking. Een rizoom daarentegen heeft geen hiërarchie, geen punten en posities. Het wordt afgebroken, maar start weer op in een van zijn oude lijnen. Rizomen ontvouwen niet in een hiërarchie, maar spreiden door ondergrondse zijtakken (met ondergrondse wortels). Het onderbewuste, de rizoom, varieert en ontsnapt naar alle richtingen.

De rizoom

Een rizoom verbindt een punt aan ieder ander punt, en geen punt is te reduceren tot het Ene of het vele, omdat het niet het Ene is dat direct verveelvoudigt; niet het vele afgeleid van het Ene, of het vele waarbij het Ene wordt toegevoegd. Rizomen zijn geen samengevoegde eenheden, maar *dimensies*. Er is geen begin of einde: we zijn altijd in het midden van iets (het milieu). Wanneer een multipliciteit van dimensie veranderd, veranderd deze ook noodzakelijk van natuur; het ondergaat een metamorfose. Dit gebeurt niet zoals een structuur die wordt gedefinieerd door de binaire relaties tussen de punten en

⁴ Het eerste hoofdstuk uit *1000 Plateaus: the Rhizome*, (*RZ*)

⁵ Volgens Ferdinand DeSaussure, de vader van het structuralisme, bestaat een tekeneenheid uit de betekende en betekenaar. De *signifier* (betekenaar), d.w.z., de fysische existentie van het teken in de werkelijkheid, dus het gesproken teken of woord in geluid, of beeld. En de *signified* (betekende) is het mentale concept dat wordt geassocieerd met de betekenaar.

posities in de boom, omdat de rizoom enkel bestaat uit lijnen van laagvormingen van zijn dimensies, en de vluchtlijn, of *deteritorialisatie* (de beweging waarmee het zich wegbrengt, het gebied verlaat), als het maximum dimensies waarna de multipliciteit een metamorfose ondergaat, en zo veranderd van natuur. Deze lijnen zijn dus niet van het vertakkende type die te lokaliseren zijn tussen punten en posities: het zijn plateaus (gelaatstrekkingen, en op een landkaart de lijnen waarin verschillende eigenschappen te zien zijn, of op een gezicht.)

De rizoom is niet reproduceerbaar als beeld. De rizoom is antigenealogie, d.w.z. het korte termijngeheugen, of het anti-geheugen. Dit komt omdat het verleden nu bestaat in het heden, in het virtuele. De actualiteit van het heden kunnen we niet zien. Het heden behoudt het gehele verleden. Het *nu* actualiseert het virtuele, of, actualiseert de lange lijnen van dingen die zijn gebeurd in het verleden. Op dezelfde lijn is het verleden het grote effect op wat gebeurt in het heden. Dit wordt verwarrend wanneer we het slechts ruimtelijk bekijken, maar wanneer we zien in tijd, is het heden als een complex rijk waar het verleden en toekomst ook bestaan, m.a.w.: het mogelijke is aanwezig. De rizoom werkt daarom door middel van expansie, verovering, uitschietingen en vangen. Niet als een tracering, want het houdt zich aan een map die moet worden geconstrueerd en geproduceerd. Een map is afneembaar en kan worden verbonden, heeft vele ingangen en kan worden omgedraaid en omgevormd. Het heeft zijn eigen vluchtlijnen. Het zijn de traceringen die op de map moeten worden gezet, niet andersom. Mappen zijn de speelgrond waarop het experimenteren met traceringen in interactie wordt gebracht. De map opent zichzelf in al zijn dimensies. In contrast tot gecentreerde systemen met hiërarchische modi van communicatie en vooropgestelde paden, is de rizoom niet gecentreerd, niet hiërarchisch en een niet-betekenisgevend systeem, d.w.z. zonder een algemeenheid en zonder een organiserend geheugen of een centrale automaton en enkel gedefinieerd door circulatie van staten. Een plateau is altijd in het midden, een rizoom is gemaakt van plateaus. Gregory Bateson definieert een plateau als ‘een continue, zelf vibrerend gebied van intensiteiten waarvan de ontwikkeling zich niet oriënteert tot een richting, tot een extern einde of een hoogtepunt’. In *1000 Plateaus* zorgen de plateaus dat het boek communiceert met zichzelf (RZ:19-21).

De rizoom heeft zijn eigen dictator en een eigen hiërarchie en rigiditeit. Er zijn altijd onontkoombare en dwingende formaties van immanentie die specifiek zijn tot rizomen, net als dat er anarchistische deformaties zijn in boom wortels. De boom en rizoom vormen dus samen een dualisme, maar de modellen zijn niet tegengesteld. De één werkt volgens een transcendent model met traceringen, ook wanneer het zijn eigen ontsnapping maakt, en de andere opereert als een immanent proces dat het model omvergooit en een map aangeeft, ook al constitueert het zijn eigen hiërarchieën en geeft het dwingende kanalen (RZ: 21). Het is dus geen kwestie van die of die plek op aarde of dat en dat moment in de historie, en ook geen categorie van gedachten, maar een model dat oneindig in constructie is en uiteenvalt, een van een proces dat zich oneindig verlengt, dat afbreekt en zichzelf weer opstart. Dit is geen nieuw of ander aangegeven dualisme, maar Deleuze en Guattari lokken dualismen uit om een ander

uit te dagen. Zij maken ze van binnenuit ongedaan. Deleuze legt de beweging uit van contradictie naar paradox:

“We employ a dualism of models only in order to arrive at a process that challenges all models. Each time, mental correctives are necessary to undo the dualisms we had no wish to construct but through which we pass, to arrive at the magic formula we all seek- PLURALISM=MONISM- via all the dualisms that are the enemy, an entirely necessary enemy, the furniture we are forever rearranging” (RZ: 20-21).

De formule *pluralisme=monisme* is rizomatisch, schizo-analytisch, strato-analytisch (het begrijpen van een subject door lagen), pragmatisch en micropolitiek (RZ:22). De concepten zijn lijnen, of nummersystemen die Deleuze refereert aan *nth kracht*; zij verbinden zich aan een bepaalde dimensie van de multipliciteit (de lagen, vluchtlijnen etc.). Nummersystemen zijn assemblages. Er zijn alleen machinale assemblages van verlangens en collectieve assemblages van uitlatingen of voordracht, zonder subject en zonder een betekenis-gevend systeem.

DE MULTIPLICITEIT

Een verzameling in zijn multipliciteit handelt *noodzakelijk en tegelijkertijd* naar semiotische, materiële en sociale stromen. Door de multipliciteit is de assemblage gevormd door – en neemt actie op – het wijde spectrum van stromingen; *fluxen*. De assemblage komt van het woord ‘arrangement’, dit betekent het regelen, organiseren, samenstellen, samenvoegen en verzamelen. Een boek doet dit *met* het buiten, tegengesteld aan het boek dat een beeld is van de wereld en zich *relateert* aan de buitenwereld. Dat maakt het boek niet meer dichotoom, maar een rizoom. Een multipliciteit of rizoom is de complexe structuur die niet refereert aan een eerdere eenheid; zij zijn geen deel van een groter geheel dat is gefragmenteerd en ook geen veelvoudige expressie van een transcendentale eenheid of een enkel concept. Het dualisme tussen het ene en het vele wordt hiermee doorgesneden en tegengesteld door de multipliciteit. Alles is gemaakt van veelvoud en verschil, daarom is de multipliciteit geen veelvoud van *iets*. Multipliciteiten zijn aggregaten (samenklontering) van singulariteiten (singulier is de enige van zijn soort, met oneindige waarden). Dit wil zeggen dat de multipliciteit niet verwijst naar een transcendentiaal rijk dat de wetten en structuren van het bestaan behoudt, maar naar *het virtuele en het actuele*.

Vanuit Bergson onderscheidt Deleuze de extensief numerieke en de intensieve continue multipliciteit. De multipliciteit van ruimte kan gedeeld worden en is daarom numeriek (en actueel). De multipliciteit van tijd verandert continue van natuur tegelijkertijd met de extensieve numerieke. Deleuze vormt dit tot de virtuele multipliciteit die *‘echt is zonder actueel te zijn en ideaal is zonder abstract te zijn’* (DD:182). Virtuele multipliciteiten zijn niet transcendent of essentieel onveranderlijk, maar belichaamd in de situatie, dus als gebeurtenis in de actuele wereld. Existentie is daarom de combinatie van actuele multipliciteiten (de situatie) en virtuele multipliciteiten (specifieke intensieve bewegingen

van verandering). Dus tegelijkertijd is de virtuele multipliciteit belichaamd in actuele situaties en brengen de actuele situaties veranderingen teweeg in de virtuele multipliciteit. In plaats van abstracte en alternatieve mogelijkheden tot expressie te brengen, vormt de virtuele multipliciteit een openheid naar verandering die iedere specifieke situatie behoudt. De multipliciteit maakt daarom voor Deleuze de grond voor een praktisch wereldbeeld, wat immanente ideeën impliceert die onze existentie zien als een vloeibare entiteit.

Het virtuele/actuele

De ideeëentheorie van Deleuze wordt kenbaar in het virtuele en het actuele. Ideeën behouden een variëteit aan differentiële relaties en de distributies van singuliere punten die co-existeren in diverse volgorden, die in elkaar worden ‘perplext’. Dit is het beste uit te leggen met het idee van kleur als 1) een abstract en algemeen idee en 2) kleuren die komen uit een puur wit licht door een convergente lens. Bij 1 is er een concept en een pluraliteit aan objecten (die deze kleur hebben). De relatie tussen concept en object veronderstelt dat de differentie exterieur is aan het ding. Bij 2 is de relatie er een van differentie en actualisatie. Het concept en object zijn inherent aan het idee zelf. Het witte licht is niet een algemeen, maar een concreet universeel. Dus het Idee van kleur is wit licht; dat wat ‘perplext’ in zichzelf als genetische elementen en relaties van alle kleuren, maar zich actualiseert in verschil. Ideeën zijn onderbewust, onpersoonlijk, onlichamelijk en onwaarneembare differentiële multipliciteiten. Het zijn transcendentale onstoffelijken, immanent in actuele standen van zaken, die hen waarnemingsvermogen geven. Ook zouden we ze kunnen definiëren als problemen die hun eigen oplossingen genereren (*D&R*: 267). Het virtuele en actuele zijn beide even echt, en immanent in elkaar. Het actuele is een product van het virtuele, wat op zijn beurt de kracht is van de productie van het actuele. M.a.w. het virtuele is immanent in het actuele, als het actieve maar onreducerbare element. De genese neemt plaats in de tijd, niet tussen twee actuele termen, maar tussen het virtuele en zijn actualisatie.

Immanente ideeën

Deleuze noemt deze onderneming het transcendentaal empirisme, omdat het de empirische realiteit draait; wat eerder buiten het rijk van ervaring was, is nu de differentiële operatie onderliggend aan alle ervaring. In het transcendentaal empirisme wordt de realiteit een transformatieve onderneming. Wat eerder transcendent was en dus niet kenbaar, is nu *immanent*. In plaats van differentie die parasiteert aan identiteit (bijvoorbeeld dat wat dient te passen binnen x of y en hun relatie), wordt differentie nu *een bron*, d.w.z., differentie wordt de bron van identiteit (de individuaties zonder subject), daarbij wordt tijdelijkheid de bron van ruimtelijkheid, het Zijn de bron van individuaties en intensiteiten de bron van extensieve magnitudes. Het universum is in het eerste opzicht een wording, een systeem dat continu aan verandering en variatie ondergaat in zichzelf. Alle identiteiten, ruimtelijke configuraties en geïndividueerde wezens zijn *het effect* van deze variatie, maar zijn zelf niet de variatie.

Het is om die reden dat ideeën voorbij gaan aan de homogeniteit die kenmerkend is voor het gezond verstand. Ideeën zijn multipliciteiten waarbij er tegenstrijd en disharmonie is tussen verschillende faculteiten, en waarbij geen faculteit wetgevend is voor een ander. De divergentie van de faculteit van denken, verbeelden, voelen en waarnemen, in transcendente beoefening, zorgen niet voor een gezond verstand (*common sense*), maar een para-sense, d.w.z. een paradoxale, omdat de elementen van elkaar zijn losgeslagen en op gespannen voet met elkaar staan. De para-sense zijn ideeën, omdat ideeën pure multipliciteiten zijn die geen vorm van identiteit (zoals in een gezond verstand) veronderstellen, maar juist de onsamenvangende oefening van de faculteiten omschrijven en tot leven brengen vanuit een transcendentiaal perspectief. Ideeën zijn dus differentiële sterren, virtuele vuursporen, van de ene faculteit tot de ander (*D&R*: 191-2).

DE NOMADEN

De multipliciteit ondermijnt daarmee de staatsinrichting (de binaire inrichting), en opereert op deze manier als een *oorlogsmachine*. Bijvoorbeeld de aforismen van Nietzsche zijn een oorlogsmachine. Deleuze vond zijn inspiratie in Nietzsche, in dat de grootste kracht van het leven elementaire en instinctieve krachten zijn. Absolute snelheid komt van de nomaden, welke de oorlogsmachine hebben uitgevonden. De rizoom en het gras staan gelijk aan de steppe, waar alleen wordingen plaatsvinden. Nomaden hebben geen verleden of toekomst, en daarom geen historie; ze hebben enkel een geografie. De historie heeft dit nooit begrepen, omdat het boek nooit een buiten heeft gekend. De relatie van oorlogsmachine tot een buiten is niet een relatie tot een ander model, maar een assemblage die het denken zelf nomadisch maakt, en daarom is het boek niet meer dan een werkend deel in iedere verplaatsbare machine.

Spinoza en Nietzsche, beiden nomadische denkers, hebben het doel in zichzelf, om iets te behalen wat tegen het leven is; zij ontwijken auteurschap (*DL*:25,32). Spinoza doet dit door geometrische axioma's, Deleuze zelf zet een rizoom tegenover de boom. De boom is nogmaals geen metafoor, maar een beeld van denken, een volledige inrichting die is ingezet om denken lineair te laten stromen en correcte ideeën te produceren. Voor herkenning van juiste ideeën is gezond verstand nodig, maar voor filosofie moeten we hieraan voorbij. Duale keuzes zijn niet onschuldig en taal is niet essentieel informatief. De taal is niet zozeer gemaakt om te worden geloofd, maar om aan te gehoorzamen.

Het zwarte gat en de witte muur

In contrast met taal hebben we het gezicht. Wij dragen een gezicht, niet andersom. Bijvoorbeeld propageren van overtollige informatie, zoals in de krant of het nieuws, is een manier van bevelen geven. Hieronder ligt de informatie van het gezicht, een minimum dat nodig is voor het begrijpen van orders, en daaronder een stilte, schreeuw of stottering, dat als de vluchtlijn dient. De vluchtlijn is het gebruik

van minderheidstaal, of 'een vreemde zijn in de eigen taal', wat tegelijkertijd de onthulling of ontdoen van het gezicht is (DL: 18). In 'het gezicht' werken krachten van *signifiance* (het proces van betekenisgeving) en subjectificatie. *Signifiance* verwijst naar de manieren waarin we de constructie van taal zien als controlerend. Subjectificatie beschrijft hoe subjectieve identiteiten gemaakt worden voor ons, en hoe het ons potentieel limiteert voor wat we kunnen doen en denken. Deze krachten worden als vijand gezien voor het lichaam zonder organen, daar ga ik verder op in ga in het tweede deel.

Het systeem van het gezicht (*faciality*) is ten eerste een virtuele abstracte machine die alle mogelijkheden inhoudt van de combinaties van krachten die erin betrokken zijn. Het concrete is geproduceerd door mentale, sociale en politieke krachten die de context uitmaken waarin we opereren. Het hoeft verder niet te lijken op een menselijk gezicht, omdat het virtuele systeem niet menselijk is: het opereert op onpersoonlijke universele krachten achter het culturele leven. Deze onpersoonlijkheid wordt belangrijk wanneer we willen ontsnappen aan het zinken in een zwart gat en te worden gepind aan een witte muur: het zwarte gat behoudt de affectieve energieën, van angst tot passie, die tekens projecteert op het oppervlak van de 'witte muur', in reflectie en terugkaatsing. 'Verzichtelijking' (*faciality*) is dus ondersteund door het binaire systeem van oppervlakten en gaten, en van de betekenden en betekenaars. Dat wat zorgt voor de 'stilstand' is een 'centrale computer functie' van de boom die limiteert en leidt tot een kruising tussen subjectificatie en het witte doek der *signifiance*. Voor Deleuze is dit met betrekking op de rizoom het abstracte systeem waarin een werk wordt verzameld 'tussen', niet in juxtapositie of in een eenheid, maar als een gebroken lijn die als tentakels uitschieten tussen twee. Dit is het 'oppikken' van vermenigvuldigingen volgens de groeiende dimensies. Hij noemt dit ook a-parallelle evolutie en het 'dubbele vangen', wat niet gebeurt tussen personen, maar tussen ideeën. De ene idee wordt gedeterritorialiseerd in de andere idee, welke een lijn volgen die niet de een of ander is, maar een verbinding veroorzaakt van wordingen. De *dettitorialisatie* 'in de ander' is de constitutie van het snijpunt van de assemblage, in een beweging die de veranderingen produceert. Dit maakt het een creatief potentiaal (DL: 18-19).

Gedwongen kiezen

Ook het vraag-antwoord proces is een binaire machine die de rollen verdeelt, wat betekent dat alle antwoorden door vooropgezette vragen moeten, omdat de vragen al zijn opgezet op basis van de gevraagde antwoorden die moeten voldoen aan de dominante betekenis (DL: 20). Het gezicht moet tegelijkertijd bij de rol passen. Hierdoor wordt men gedwongen tot het maken van een keuze. Deze machine gaat aan ons voorbij en heeft andere doeleinden. Psychoanalyse komt hier in beeld door zijn proces van het associëren van ideeën. De punten waar psychoanalisten zich op richten is om het systeem uit te breiden met nieuw materiaal, waarbij dat wat niet past achterwege wordt gelaten. Er worden vele dichotomieën geproduceerd, totdat er genoeg zijn om ieder te laten zinken in een zwart gat en te pinnen aan een witte muur (DL: 21). Mensen dienen het gezicht te dragen van de rol die we verwachten.

Deleuze constateert dat het vragen en antwoorden vervelend wordt wanneer het een vorm is van bijhouden en opnemen van het verleden en het heden en het heden en de toekomst, terwijl we ons altijd bevinden in het midden, in een transformatie (DL: 29). Hier geeft hij de notie van het ‘involveren’: er is geen sprake van regressie of progressie. Het betekent dat we simpeler worden, meer gaan uitsterven, maar daarom juist meer bewoond worden. Ook dieren evolueren niet altijd door ontwikkeling, maar juist door versimpeling, door iets te verliezen of te reduceren, door economisch en meer beperkt te worden. Om te involveren betekent te experimenteren, tegengesteld aan overdosering. We zijn altijd tussen, in het midden en bijstaand, en daarom praktisch. In voortdurende involutie is een pad dat geen begin of einde heeft en zich daarom altijd in het midden bevindt. Het gras en onkruid groeit overvloedig door het voordeel van zijn beperking. Het groeit alleen tussen de ongecultiveerde gebieden en vult daarmee de leegtes.

WORDINGEN EN SNELHEID

Zich bevinden in het midden is geen kwestie van een vorm van ingenomenheid, een gemiddelde zoeken of centreren, maar van snelheid. Het is de vraag van relatieve en absolute snelheid *van iedere beweging*. De absolute snelheid bevindt zich in het midden van de twee en trekt een vluchtlijn, welke werkt als een differentiepotentiaal tussen levels. Dit creëert een veld van differentiële intensiteiten en produceert een fenomeen dat het de ruimte in stuurt. De snelheid die ook Spinoza en Nietzsche maken gaat niet om de eerste zijn in een race, want door de snelheid kun je laat aankomen. Dat geldt ook voor verandering, omdat je onveranderlijk en constant kunt zijn door snelheid. Absolute snelheid laat ons in een wording alles tegelijkertijd bemerken.⁶

De absolute snelheid is die van nomaden, omdat zij geen verleden en toekomst hebben. Zij hebben alleen geografie en geen historie. De kracht van denken nomadisch maken betekent het model van de staatsinrichting afschudden. Hierbij is het niet noodzakelijk om te bewegen, maar wel om een absolute snelheid te creëren: een oorlogsmachine met een geografie van wordingen die zigzag de steppe doorkruisen (DL:32). De snelheid wordt gemaakt in de wordingen welke geen progressie en evolutie hebben en zich bevinden op een abstracte en gebroken lijn, in een kruising ‘tussen’, waar het glijdt. De absolute snelheid is in de zin van het begrijpen van alle snelheden die door je heen jagen. Deleuze zegt dat dit ook met schrijven wordt voltrokken. Niet snel schrijven, maar juist langzaam, zodat absolute snelheid bereikt kan worden, zoals in muziek. Muziek bestaat enkel uit wordingen, het kent alleen lijnen en geen punten, het heeft geen verleden of toekomst. Dat maakt het een anti-geheugen. In muziek vinden we alle differentiële snelheden. Hij vergelijkt het met een gefixeerd rijk waar we in één beeld alles kunnen bekijken, en waar alles karakteristiek kan zijn voor onbeweeglijkheid en langzaamheid: Immanentie. Het is daarom dat een nomadische denker niet hoeft te reizen of zelfs te bewegen, maar

⁶ Individuering in de context van Deleuze zijn ‘transcendentiaal empirisme’ zijn spatio-temporeel bepaalde actualisaties van het virtuele waarin de differentiële relaties, d.w.z. de relaties in intensiteiten net zo min empirisch toegankelijk zijn dan dat ze worden geleid door transcendentale condities; de intensieve en extensieve multipliciteiten.

zich voort waagt aan creatieve vluchtlijnen. Deleuze maakt een belangrijke opmerking wanneer hij zegt: “*Het is precies het tegenovergestelde van ontwikkeling, waar het transcendente principe wat bepaalt en structureert nooit direct en vanzelf verschijnt, maar in onwaarneembare relatie met een proces, een wording.*”, omdat langzaamheid en snelheid nu worden hervonden in het produceren van individuaties zonder subject (DL: 33).

Dan constateert Parnet dat Deleuze en Guattari uit de binariteit van de staatsinrichting breken, maar zelf weer nieuwe scheppen: Denken met/zonder beeld, boom/rizoom, oorlogsmachine/staatsinrichting, complexe multipliciteiten/eenheden en totaliteiten, de kracht van vergeten/geheugen, geografie/historie, enzovoort (DL: 35). Het wordt duidelijk dat we hier niet aan ontkomen, omdat taal met dualisme en dichotomie doordrenkt is. Het is daarom van belang door dualismen heen te gaan en ze van binnenuit te passeren door eraan voorbij te gaan. Het is niet nodig er tegen te vechten, maar eerder een stotteren te ontwikkelen, om zo een vreemde te worden in de eigen taal. Dit is niet om terug te gaan naar iets nog vóór taal, maar juist zinnen in een lijn te trekken die een taalstroom maken door deze dualismen, en zo een minderheidsgebruik van de taal beschikken. Hierbij ligt de nadruk op het koppelwoord ‘en’ dat niet kiest tussen de een en ander, ook niet de ene de ander laat worden, maar de multipliciteit *constitueert*.

Deleuze onderstreept dat het meest interessante is hoe denken hiermee zijn lineaire model af kan schudden en onwaarneembaar het gras kan laten groeien (DL:24). Deleuze en Parnet geven vijf momenten waarin dit gebeurt. Ten eerste het denken dat niet van origine uit een goede wil en natuur van de denker komt, maar door een geweld waar het denken onder lijdt. Ten tweede dat denken niet een verfijnde samenwerking is tussen de faculteiten van het verstand, maar dat zij naar hun limiet worden bewogen tot zij dissonant tot elkaar zijn (para-doxa). Dit kan ten derde niet worden gesloten tot herkenning en re-productie, maar opent tot *ontmoetingen* en kan daarom alleen gedefinieerd worden als een functie van het buiten. Dit maakt dat we niet worstelen met fouten, maar ons moeten onttrekken aan een grotere en krachtige vijand binnenin: de onkunde. Ten slotte worden we gedefinieerd door de beweging van leren en niet door het resultaat van kennis.

Deel II

Welke gevolgen heeft ontsnappen aan de binariteit theorie/praktijk voor het onderbewuste en psychoanalyse?

*

Deleuze maakt de multipliciteit de grond voor een praktisch wereldbeeld. Dit is eerder een distributief concept van het subject dan een collectief. Hoewel de verzameling collectief is, schiet deze horizontaal af in alle richtingen. Deleuze definieert dit als machines die koppelen met andere machines, en worden aangedreven op verlangen. De rizoom is het domein van het onderbewuste, en ontsnapt uit het binaire principe door de onpersoonlijke en positieve kracht, de uitschietingen en de groeiende dimensies die het heeft. Het is om die reden dat Deleuze en Guattari verlangens opnieuw denken en bekrachtigen, in lijn met nomadische denkers, zoals Nietzsche, Spinoza, Bergson, Leibniz, maar ook Carl Jung (analytische psychologie). Deleuze heeft samen met Felix Guattari geworsteld met psychoanalyse, vooral in 1968 wanneer de revolutie plaatsvond. Zeker in deze tijd was er het verlangen uit te breken van de gevestigde orde. Het hervormen van de wereld gebeurt altijd op creatieve trajecten, die krachten combineren en assembleren.

Deleuze zijn kritiek op het representatieve denken laat geen dialectische concepten toe zoals oppositie, contradictie en negatie, zegt Leen de Bolle in *Deleuze and Psychoanalysis (2010)*. Om deze reden laat het ook geen definitie van het onderbewuste toe gebaseerd op gebrek en conflict. Deleuze en psychoanalisten zoals Freud en Lacan behandelen dezelfde onderwerpen, zoals het onderbewuste en verlangens. Waar Freud de krachten van het onderbewuste wil laten gehoorzamen, ze zwak maakt en buiten werking stelt, is het Deleuze die dezelfde krachten definieert als rijk en creatief, de artistieke kracht van een productief onderbewuste. De kritiek op Freudiaanse psychoanalyse is daarom noodzakelijk om hun eigen ideeën te ontwikkelen. Deleuze zijn methode is de methode van ‘oppikken’; verzamelen, herstarten van de motor, op dezelfde golflengte komen’ (DP:8-9, DL:8). Zijn filosofie is dus ontwikkeld uit de ontmoeting met psychoanalyse en Freud. Daarom is het Deleuze en Freud, ...EN Lacan, ...EN Spinoza, Deleuze EN Nietzsche. Hij besteedt zijn aandacht niet aan zich afzetten tegen een ander denken en eruit komen wie er gelijk heeft, maar is geïnteresseerd in de creatieve uitwerking tussen de ideeën, de ontmoeting van de theorieën met zijn eigen denken.

DE KRITIEK OP PSYCHOANALYSE

Deleuze geeft in het derde hoofdstuk van *Dialogues* dus voornamelijk kritiek op Freud, de vader van psychoanalyse, en Lacan, die net als Freud stelde dat het onderbewuste wordt *gestructureerd als een taal*. Dit hoofdstuk noemt hij ‘dode psychoanalyse’, omdat het dreigt te falen in zijn onderneming doordat er vele minderheden zijn met alternatieven; krachten van wordingen, talen, kunst, juist door het

proces hiervan te ontvluchten (DL:88). Psychoanalyse wordt over het algemeen gedefinieerd als ‘het toeschrijven van psychische klachten aan het onderbewuste van de patiënt’. Deleuze geeft daarop twee punten van kritiek: het breekt alle verlangenproducties af en verpulvert de formaties van uitlatingen. Dit betekent dat het beide de collectieve assemblages van uitingen en de machinale assemblage van verlangens kapot maakt, hetgeen wat het zou moeten produceren. Deleuze legt dit verder uit in *Two Regimes of Madness* (2007). De psychoanalyse gebruikt manieren waarop de formaties van uitlatingen worden afgeremd en gestopt, terwijl we ironisch genoeg betalen om te spreken en ook geloven dit te doen. Dit komt omdat de bron van de krachtsrelatie in psychoanalyse is een is van overdracht: ‘de herleiding naar een substituut, gewoonlijk de therapeut, van de emoties die werden gevoeld in origine uit de kindertijd’. Dit wordt ook ‘overdrachtsneurose’ genoemd. De therapeuten beschouwen de productie van verlangens en de formaties van uitlatingen als krachteloos, m.a.w. zij neutraliseren het libido en onderbreken de flow (TRM: 79-88). Psychoanalyse in praktijk gebruikt de kunst van het interpreteren, maar we hebben nooit enige grip gehad op het onderbewuste. Het is daarom niet ‘het was’, waar een ‘ik’ tevoorschijn en voor in de plaats moet komen. De formule van Freud zal omgedraaid moeten worden: het onderbewuste moet worden geproduceerd.

De psychoanalyse spreekt in de naam van het onderbewuste, omdat het dit zelf heeft ontdekt. In de praktijk doet het niets anders dan het onderbewuste wegvagen, kapotmaken en uitdrijven, omdat het wordt begrepen als een negatief, als een vijand. Wat de psychoanalyse de productie of formatie van het onderbewuste noemt, zegt Deleuze, zijn conflicten, compromissen en woordspelingen (DL: 77). Als het gaat om verlangens zijn het er altijd te veel, wat Freud ‘het polymorfe perverse’ noemt. Er wordt onderwezen over ‘gebrek’, ‘cultuur’ en ‘wet’, wat onderdeel is van de praktijk van de psychoanalyse, namelijk de kunst van interpreteren, de interpretatie machine. Deleuze verwijst naar een voorbeeld in Freud zijn teksten over fellatio, hoe de penis analoog is voor de uiers van een koe, en de uiers aan de moeders borst. Hij zegt hiermee dat dit niet een echt verlangen is, maar verwijst naar een metonymie of metafoor. Freud maakt een (letterlijk gefixeerd) rooster voor ware en valse verlangens. De inhoud van verlangens worden gevormd tot gedeeltelijke driften. De ware expressie van verlangens is volgens Freud de mythe van Oedipus, de castratie of de dood. Wanneer het verlangen dan assembleert met iets, met verbinding met een buiten, met een wording, wordt de assemblage opgebroken (DL:78). In de mythe van Oedipus geeft Freud de analogie met verlangens in de familiesituatie, waarmee het verbonden wordt aan de moeder en de vader. Tegelijkertijd worden de verlangens onderdrukt achter de gordijnen, waar ze worden ontkracht. De Oedipale triade krijgt dan de betekenis en relevantie van *een institutie van verlangens* (DP:14).

Inmiddels zijn er een aantal dingen veranderd. Het was mogelijk voor psychoanalyse zich aan de psychiatrie te linken, omdat hierin de notie van krankzinnigheid altijd heeft gefaald. Psychoanalyse bevindt zich daarom altijd tussen de twee polen, van het allemaal gek zijn zonder dat we het door hebben en gek lijken zonder het te zijn (DL:84). Psychoanalyse komt overigens nu niet meer binnen via de

ouders, maar de vriendenkring. Sinds Lacan -die terugkomt op Freud met structuralistische linguïstiek op een formelere manier- heeft psychoanalyse zich zo gevormd dat het geen externe referent meer nodig heeft. Er wordt gekeken naar de betekenaar (de fysieke tekens), voor de symptomen welke uiteindelijk de effecten zijn, en wordt de interpretatie hiervan de beweging van betekenisgeving, omdat wat buiten de consultatieruimte gebeurt als secundair wordt beschouwd. Dit is de zoektocht naar de betekende (het mentale concept), naar de ontdekking van de betekenaar. Lacan noemt dit de symbolische orde, de ingebeelde orde die zelfgenoegzaam is. Dit wordt dus geconstitueerd op de eigen waarheid, maar de psychoanalyse heeft de eigen axiomen, omdat deze zijn geïnstitutionaliseerd en gestructureerd, en daarmee hetgeen wat het zelfgenoegzame lichaam ontwikkelt (DL:86). Wanneer de uitlatingen hier niet in passen worden ze geïnterpreteerd of achterwege gelaten. Psychoanalyse smelt dus samen met linguïstiek en sluit aan in de filosofie, met de eigen symbolische orde, officiële taal en abstracte machine, de interpretatiemachine met eigen wetten.

De woestijn en het rijk van immanentie

De kerngedachte van Deleuze en Guattari in *Anti-Oedipus* is dat verlangen geenszins verbonden is aan een wet en niet gedefinieerd kan worden door een fundamenteel gebrek. Zij onderscheiden daarom twee verschillende rijken, twee typen velden of vlakken.⁷ Ten eerste het organisatorische, structurele en genetische rijk met de dimensie extra; die van de wet, het rijk van transcendentie die in transgressie plonst in het diepe van de natuur en onderbewuste. Ten tweede het rijk van consistentie, waar we alleen snelheden en langzaamheden kennen, beweging en rust, en de relatief ongevormde elementen die worden gedragen door fluxen (DL: 91-92). De eerste is de idee van een wet en de transgressie hiervan, het idee van de priester. De wet wordt dan gevestigd in het hart van verlangen en het verlangen vastgesteld als een gebrek; de heilige castratie, het gespleten subject en de doodsdrijf (DL:89). In die zin wordt verlangen gedefinieerd als de brug tussen subject en object en kan het subject niets anders zijn dan gespleten en het object vooraf al verloren.

In het tweede rijk krijgt verlangen de betekenis van het uitrollen van het veld van immanentie, het vlak van consistentie, een lichaam zonder organen, wat voorbij gaat aan verlangen als iets persoonlijks en iets dat een object heeft. Verlangens worden daardoor immanent tot een rijk dat niet vooraf bestaat, maar dat moet worden geconstrueerd, waar de deeltjes worden uitgestraald en kruisen en waar fluxen combineren en voorbij gaan aan subject en object. Waar het 'ik' er niet meer is wordt hier niet meer naar gezocht. Het is alleen de priester die zegt dat wanneer het subject en object verdwijnen je iets tekort komt. Het rijk van immanentie en consistentie, het lichaam zonder organen, includeert leegtes en woestijnen, welke volledig deel zijn van verlangen en verwijderd van het aangeven van een gebrek. Deleuze vergelijkt deze woestijn met het beeld van de dorstige ontdekkingsreiziger, en

⁷ Ik gebruik het veld en vlak door elkaar, ze betekenen hetzelfde in immanentie, wanneer het gras in overvloed groeit.

van de leegte als een grond die zich opent; op het vlak van consistentie is zelfs de tekortkoming aan deeltjes en het langzamer worden en zelfs opdrogen van fluxen deel van verlangen en het pure leven van verlangen, zonder dat het een gebrek aangeeft (DL: 90).

Het rijk van consistentie behoudt geen subject maar ‘*ditheden*’ (‘*hecceities*’; pluraal, dat wat het uniek maakt). Dit zijn intensiteiten die combineren, d.w.z. individuaties die niet plaatsvinden door een subject of een ding, en waar tijd bestaat als iets zwevends. De krachten combineren, om aan te doen en te worden aangedaan, de actieve en passieve affecten: Intensiteiten. De gepaste naam hiervoor verwijst niet naar mensen, maar naar een gebeurtenis. De ‘*ditheid*’ is een gebeurtenis, een wording, te worden aangewezen met een infinitief, niet ongedifferentieerd maar een proces van worden. Lengten bestaan uit beweging en rust, snelheden en langzaamheden, waarbij het ding, dier, en mens wordt gedefinieerd, en de breedte door affecten en intensiteiten (DL: 93). Geen subjecten, maar dynamische individuaties zonder subject zijn constitutief voor de collectieve assemblages. Er ontwikkelt niets, maar dingen komen laat aan of al vooraf (vroeg), en komen aan in een assemblage volgens hun compositie van snelheden. *Ditheden* nemen de vorm aan van non-subjectieve krachten en affecten: de map van snelheden en intensiteiten.

In deze woestijn zien we de leegte vaak in relatie tot de dood, wat zou betekenen dat het immanente vlak (van consistentie) niet kan worden gebouwd. Om dit vlak te bouwen heeft het verlangen nodig. Hoewel we dit veld niet in kaart kunnen brengen, kunnen we het voelen: Het is vol met deeltjes en fluxen, een geometrisch immanent vlak dat geen andere dimensies heeft dan wat erop gebeurt. Het rijk van deze lengten (snel- en traagheden tussen elementen) en breedten (affecten, intensiteiten en *ditheden* in mate van kracht) kan in oppositie zijn tot het rijk van organisatie dat een dimensie extra heeft. De dimensies groeien en slinken met wat zich op het veld bevindt, zonder dat de platheid (n dimensies) in gevaar wordt gebracht. Dit is niet langer een teleologisch veld als een design, maar nogmaals, een geometrisch vlak, een abstracte tekening: een hypersfeer of *rizosfeer*, gefixeerd in een absolute staat van beweging en rust, tot waar alle relatieve snelheden zelf zichtbaar worden. Gedwarsboemd worden is daarom deel van dit veld. We moeten altijd opnieuw beginnen, vanuit het midden, om de elementen nieuwe relaties van snelheden te geven waardoor ze van samenstelling veranderen en van ene assemblage naar de andere springen (DL:94-95). Dus de multipliciteiten en de leegtes zijn deel van het veld, als een stilte die deel is van geluid, zonder dat het mogelijk is om te zeggen dat er iets mist. Kortom: verlangen heeft geen interpretatie nodig, het is dat wat experimenteert.

VERLANGEN, FLUX EN SCHIZOFRENE MACHINES

Het experimenteren betekent niet dat we verlangen kunnen denken in plezier, hoewel we hier wel naar streven. Plezier is een ontlading en voedt meteen een nieuw verlangen, daarom kan er haat en angst ontstaan voor verlangen in een cult van plezier. Voor een persoon, m.b.t. Freudiaanse libido-energie, is de ontlading dan de enige manier ‘om zichzelf weer te vinden’ in een proces van verlangen

dat hem overweldigd. Dit is *reterritorialisatie*, zich opnieuw stabiliseren. Plezier komt voor Deleuze vooral in de vorm van een onderbreking in het proces van verlangen als de constitutie van een vlak van immanentie, daarom neemt verlangen het plezier niet als norm. Verlangens komen niet door het oneindige gebrek aan vulling, maar juist door de deugdzaamheid van de affirmaties die we ze geven, want zonder subject en object is er alleen de kracht om te groeien, bloeien en leren, te bewegen op flux.

Het grondbeginsel van Deleuze is dat verlangen alleen bestaat wanneer het wordt samengevoegd en machinaal wordt gemaakt, daarom benadrukt hij dat het niet kan worden gezien als een 'spontane realiteit'. Zonder het construeren is er een gebrek aan de condities die verlangens mogelijk maken (DL:96-97). De paradox van verlangen is dat het altijd assembleert en fabriceert (de verschillende onderdelen samenvoegen om een werkend geheel te krijgen), op een veld van immanentie, door de compositie die zelf geconstrueerd moet worden, tegelijkertijd dat verlangen assembleert en fabriceert (DL:103). Nooit is het gebrek dat leidt tot een verlangen, omdat we alleen gebrek kunnen voelen in relatie tot een assemblage waarvan we zijn buitengesloten, maar alleen kunnen verlangen tot een assemblage waar we zijn geïncorporeerd. De vraag die we onszelf beter kunnen stellen is welke lijnen er geblokkeerd, doodlopend, afstervend en vermoeid uitzien, alsof ze 'in een zwart gat vallen', en welke andere actief en levendig; degene die het mogelijk maken om iets te laten ontsnappen en ons mee te trekken. De fluxen zijn de objectiviteit van verlangen, en zijn revolutionair omdat ze altijd meer connecties en assemblages wil. Verlangens zijn gemaakt uit verschillende lijnen die kruisen, elkaar articuleren en belemmeren en een specifieke assemblage constitueren op een veld van immanentie. We kunnen spreken van een assemblage van verlangen wanneer er producties zijn van *continuïïms van intensiteiten, combinaties van fluxen en emissies van deeltjes in variërende snelheden*, in een veld van immanentie, of het vlak van consistentie (DL: 98-99).

De verlangende machine

Het is door de rizoom dat verlangen beweegt en produceert. Wanneer de rizoom, de rizosfeer of map wordt geblokkeerd, is er geen aandrijvend verlangen meer, m.a.w., wanneer verlangens de boom beklimmen, wordt de interne terugval de struikeling en valt het dood. Het heden is altijd een zuivere wording, wat gebeurt in beweging, in flux. De rizoom handelt naar verlangen door externe, productieve uitschietingen (RZ:15; DL: 102). Het is daarom dat de analyse van het onderbewuste een geografie hoort te zijn in plaats van een historie. Tegenover de triade van Oedipus (vader-moeder-kind) stellen Deleuze en Guattari daarom de *verlangende machines*: deze werken overal en functioneren vaak goed, of starten opnieuw op. Alles is nu een machine en verbonden met het lichaam. De machines hebben *onderbrekingen* met de machines waaraan ze gekoppeld zijn, maar tegelijkertijd hebben ze *een stroom* met de machines waaraan ze gekoppeld zijn. Er zijn alleen machines en machines van machines die een autonome activiteit hebben, zonder een moment van menselijkheid en goddelijkheid, een sociale commune of cultuur die hen reguleert of controleert, zegt de Bolle (DP:17). Een machine mag niet

worden verward met een mechanisme, omdat een mechanisme een gesloten systeem is met aangegeven bewegingen met o.a. draden, sprongen en gaten. Dit komt overeen met een deterministisch wereldbeeld met voorspelbare en geanticiperde, causale relaties. Een machine daarentegen vormt een open systeem, daarom is deze productief en creatief. De producties zijn niet vooraf opgesteld en ook niet het resultaat van een bepaalde orde; ze komen niet overeen met gefixeerde causale relaties of een model, want ze zijn heterogeen en pluraal. Met ‘verlangens machinaal maken’ verwijst Deleuze dus naar de machinale assemblage, de verlangende machines. Hij geeft de machinale assemblage de definitie van de verschuiving van een centrum van zwaartekracht over een abstracte lijn, of, van snelheid die hier doorheen gaat. In die zin is de machine operator aanwezig in de machine. Er zijn sommige bewegingen die onmogelijk zijn voor een machine, juist omdat deze deel zijn van mensen. Neem de machine die specifiek een danser heeft voor een van zijn bewegende delen, zegt Deleuze (DL:104): “*We kunnen niet zeggen dat de machine de beweging kan maken die alleen een mens kan maken, maar juist dat de mens niet het vermogen heeft om deze beweging te maken, maar alleen als deel van een bepaalde machine.*” De heterogeniteit van de machine, inclusief de omgevingen, gaan voorbij aan de structuren voor de minimale conditie van homogeniteit. Er is nu alleen een proces waarbij het één in het ander is en de machines aan elkaar koppelen, waardoor de distinctie binnen-buiten en mens-natuur hun betekenis verliezen.

Het lichaam zonder organen

De significantie van het concept van de verlangende machines en het machinaal maken van verlangens, zit daarom in de aandacht op de ongecontroleerde productiviteit van verlangens. Dit is een golf waarin allerlei connecties stromen, daarbij aaneenschakelingen, samenvloeiingen en circuits van bijvoorbeeld lichaam en orgaan (DP:17). De heterogeniteit van de machine geldt ook voor het organisme. Het heeft een lichaam zonder organen: ‘*Een geheel en uit elkaar gehaalde machine die functioneert, afgezonderd van zijn organische functies en van mechanische relaties*’ (DL: 105). Deze abstracte machine en het lichaam zonder organen (LzO) zijn gelijk aan elkaar: dit zijn verlangens. Het LzO is daarentegen niet productief, maar *interactief*. Zo maakt Deleuze het lichaam machinaal en interactief door het verlangen, en hiermee experimenteren gaat voor interpretatie. Het LzO kunnen we uitvinden en maken, want het is altijd aanwezig: vloeibaar, primordiaal, onproductief, niet consumeerbaar, niet geslachtelijk en het heeft geen beeld. Het lichaam *met* organen, aan de andere kant (zoals de organische boom, het organisme), denkt het productief. Het ene deel is cognitief, andere delen doen dingen. De organen des levens zijn de werkende machine, met het LzO daaronder als een fundering in het productieve onderbewuste.

Deleuze beschrijft *schizofrene machines* die neigen naar katatonie, of die het onderbewuste tonen voor wat het echt is: een fabriek (TRM:17). De uitingen zijn dan geen combinaties van tekens meer (gevat in de betekenaar en betekende), maar *machinale assemblages*. Schizofrene machines zijn

aggregaten (opeenhopingen, clusters, rizomen) met als doel een vlucht te maken, een flow, ‘een lek te laten ontspringen’. In essentie is een schizofreen een functionele machine waarbij de overgebleven elementen die niet langer functioneren in een context worden gebruikt om in relatie met elkaar te plaatsen; samengekomen en vastgemaakt, precies door de afwezigheid van de connectie (TRM:20). Dit kan geenszins worden gerepresenteerd, of ‘op een podium worden gezet’, want het is een atelier, een werkplek, of een fabriek. Een werkplek is accurater dan een theater voor de ongelimiteerde en onpersoonlijke flow van verlangen. Het LzO is als ‘een kosmisch ei’, of een ‘gigantisch gezwollen molecuul’ aan het limiet van het sociale, onproductief, zonder beeld, met alleen de energie die er doorheen gaat. Dit wordt mede zichtbaar in het geval van katatonie. In katatonie worden de organen voor een kar gespannen, en laat hen werken in een ander regime dan die hen is opgelegd (TRM:21). Het LzO sluit zich dan volledig af van machinale connecties waardoor ze rigide worden, wat zich uit in stupor. De organen zijn geboren in het LzO en gehoorzamen aan een machinaal regime dat niet mag worden verward met een organisch mechanisme: de organisatie van het organisme. Omdat het organisme een orde drukt op het LzO, is het de vijand. Het LzO is nu niet langer een functioneel geheel waar verlangen slechts een aspect van is, maar valt volledig samen met verlangen.

Libido-energie en schizoanalyse

We dienen een lichaam zonder organen te creëren. Dit is een praktijk en niet een concept of theorie. We kunnen uitvinden hoe we het LzO moeten *maken*, door onszelf te ontmantelen en verder te gaan, als vervanging voor de vraag van de psychoanalyse om onszelf ‘opnieuw te vinden’. Het doel van de analyse van schizofrenie is niet om krankzinnigheid en waanzin op te hemelen, maar juist om ‘het leven er van te extraheren’, in plaats van het dood te maken en tegen zichzelf te keren, zegt Deleuze (DL:40). De Bolle zegt dat het schizofrene lichaam moeilijk is te accepteren, omdat Deleuze en Guattari sterk bevestigen dat de creatieve kracht zich bevindt in de disintegratie en fragmentatie (DP:27). Maar, met hun oneindig geloof in het leven openen zij nieuwe manieren tot voelen en denken, voorbij de dogmatiek die zich tegenstelt aan de creatie van verschillende werelden en realiteiten, die uiteindelijk allemaal dezelfde expressie zijn van hetzelfde verlangen: het verlangen dat zich uit in dezelfde zin als vele verschillende constellaties (DP:28).

Een synthese van verlangen creëert nieuwe lagen met iedere verbinding en produceert het echte in veelvoud, in tegenstelling tot Freud die onvolwassen fantasieën in contradictie stelt met de realiteit. Het enige object van verlangende machines is de machine zelf, waarbij de enige belemmering bestaat uit representatief denken, een fixeren van identiteit in een subject (DP: 18,19). Het nomadisch subject circuleert in de machine, waar ook het idee van ontbinding en fragmentatie deel van is: dit karakteriseert de schizofrene machines en de bevrijding van verlangens. Klinisch psychologisch wordt schizofrenie beschreven als zelf gebouwde fantasieën, met als gevolg het verlies van de realiteit met verwarde spraak, maar Deleuze en Guattari beschouwen schizofrenie als een resultaat van verlangende machines, omdat

zij juist in direct contact zijn met onwaarneembare levenskrachten, met de intensiteiten van moleculaire flow van kosmische elementen. De Bolle verwijst naar Schreber, die zo een psychotische ervaring beschrijft waarin hij zijn zonlichaam voelt (DP:21). Dit kan geenszins als metafoor worden opgevat of toe worden geschreven aan een symbool voor de eeuwige vader, maar alleen als het effectieve product van verlangen; de directe energie van de zon, de *reterritorialisatie* van verlangen, “in de veelvoud van heterogene, intensieve, moleculaire en kosmische elementen”. Hiermee zeggen Deleuze en Guattari dat schizofrene machines de vitale biologie van het lichaam ervaren.

De psychoanalyse gaat om met paranoia en schizoanalyse met schizofrenie. Psychoanalyse werkt met het sociale aspect, wat de paranoia counter-effectueert, maar schizoanalyse bevindt zich altijd aan het sociale limiet. Om dit te begrijpen is de distinctie tussen de molaire orde (materiële aggregaten) en moleculaire orde (dynamische eigenschappen van moleculen) van belang. De molaire orde is wat het onderbewuste bevriest, het kapitaal (kapitalisme), de staatsinrichting, het binaire systeem: de boom.⁸ ‘Materie is een geheel’ is hier het uitgangspunt. Schizoanalyse gaat in de andere richting: die van moleculen die niet gehoorzamen aan de wetten van zwaartekracht en statistieken. Molair refereert aan het sociale, technische en organische; het moleculaire aan verlangende machines die zijn gefragmenteerd op hun limiet en daarom niet zijn te lokaliseren. Aan het limiet wil zeggen dat het bij elkaar komt en uit elkaar valt; het is gefragmenteerd. Alleen op het moleculaire level wordt er een verlangende machine gemaakt. De molaire orde daarentegen wordt begrepen als organische en sociale machines, met beperkte, gereduceerde en onderdrukte flows. Dit zou betekenen dat de psychoanalyse, in de vorm van de triade in Freud en Lacan, hier ook onder vallen. Zij overcoderen de onderdrukte seksuele verlangens en schrijven deze toe aan de moeder en vader. Deze orde is daar voor gemaakt: voor een belichaamd persoon, een familie, het molaire blok. Dit is noodzakelijk, omdat libido pas bewust wordt in een bepaald lichaam, in een gegeven persoon die het neemt als zijn object. Dus met de levensstroom als keuze van object in het biologisch-historische veld, onderbreekt dit onze moleculaire zelf.

Met het libido verwijzen Deleuze en Guattari naar een bepaalde energie van de verlangende machine die tot de moleculaire organisatie behoort op het meest basale level. Deze is vloeibaar, dus heeft het vermogen altijd te kunnen veranderen. Deze energie komt in Deleuze overeen met fluxen, d.w.z. dat dit door gehele communes stroomt en dat seks een flux is tussen alle andere fluxen. Deleuze volgt hierin Carl Jung met ook een volledig verschillende visie dan Freud en Lacan, zegt Kerslake in *Deleuze and the Unconscious* (2007). In *Anti-Oedipus* geven Deleuze en Guattari eenzelfde soort kritiek op Lacan, omdat deze ook essentieel draait om een primordiaal verlies en zich baseert op seksueel verlangen. Met structurele linguïstiek wilt Lacan de relatie oplossen van energie tot symbolisme, maar blijft haken in de beweging van betekenisgeving. Het is hier waarin Deleuze Jung volgt: omdat

⁸ Een massafenomeen zoals bijvoorbeeld fascisme komt door de molaire orde. Een fantasie is altijd collectief en gevormd in de sociale machine.

seksualiteit open is in lading, in intensiteiten, rust het op semantische manipulatie. De intensiteiten van het gearticuleerde verlangen liggen dichtbij de psychische energie, of levensenergie, waar Jung over spreekt. Kerslake stelt dat Deleuze een concept maakt van de manipulatie van het onderbewuste: deterritorialisatie, nomadisme, verlangende machines, lichaam zonder organen, rizomen. Deze concepten zijn symbolen, en deze functioneren ook vaak met symbolen (DU:82). Deleuze zegt dat zijn concepten letterlijk moeten worden genomen, niet metaforisch. Dit komt in expressie in het lichaam zonder organen. Het libido dat overeenstemt met Jung, is daarom de opmaak van de realiteit, die kan worden uitgelegd in termen van processen die niet puur seksueel zijn, maar vegetatief. De-seksualisatie vind plaats in psychoses: hierin wordt het gevoel van de realiteit er een van ontogenese (de ontwikkeling van organische groei). Dit is tegelijkertijd de magie en creativiteit die de monsterlijke differentie tot verzoening kan brengen (DU:73,74).

De schizoanalyse gebruiken Deleuze en Guattari dus om het onderbewuste te de-Oedipaliseren. De variatie aan fantasiebeelden en hallucinaties die kenmerkend zijn voor schizofrenen en worden geproduceerd door het onderbewuste is niet een reactiemechanisme of een beschermingsmechanisme dat het gevolg is van opposities en conflicten, maar hebben volgens Deleuze en Guattari een positieve betekenis omdat zij iets nieuws toevoegen aan de realiteit i.p.v. een gebrek. Zolang deze fantasieën toegeschreven worden aan de figuren van het ego (persoon, moeder, vader), blijven zij beperkt tot een negatieve betekenis. Het onderbewuste is een wees, d.w.z. dat het geen familie heeft en geen personen kent (DP:22) De bevrijding uit de Oedipustriade voltrekt zich dus door bij de gebieden in het onderbewuste te komen die wees zijn, en daarom vrij van wetten. De taak van schizoanalyse is destructie in lijn brengen met het revolutionaire proces. De verlangenproducties die vrij zijn van het Oedipale *deterritorialiseren* het sociale, d.w.z. dat het zorgt dat de stroom kan ontsnappen, voorbij de drempel van representatie, van kapitalisme, van de molaire orde. Het schizofrene project is een reis van initiatie; het geeft een staat waarin het subject heeft bestaan sinds het begin der tijden, en met de levensstroom verbindt in de vorm van het LzO, waarna het *reterritorialiseerd*, niet tot het Oedipaal subject van psychoanalyse, maar tot nomadisch subject van schizoanalyse die beweegt volgens machinale flows die relateren naar zelf en ander, binnen en buiten. Het kan zich moleculair opnieuw opbouwen vanuit losse elementen.

CONCLUSIE

Uit het eerste deel van de scriptie blijkt dat de ontsnapping aan de binaire inrichtingen van het denken zich voltrekt met het concept van de rizoom, welke geen beelden en representaties bevat. De rizoom bestaat uit dimensies (richtingen in beweging). We bevinden ons hierin altijd in het midden, in een milieu, op het vlak van consistentie waarbij het Ene wordt verminderd. Dit constitueert de multipliciteit die een metamorfose ondergaat, d.w.z., dat deze bij de verandering van dimensie ook noodzakelijk van natuur verandert. De rizoom houdt zich aan een map van intensiteiten die van alle

kanten ingangen hebben en daarom omgevormd en omgedraaid kunnen worden. Omdat de multipliciteit in transformatie bestaat uit het virtuele en actuele, is de virtuele multipliciteit belichaamd in het actuele en behoudt deze de openheid naar veranderingen in iedere specifieke situatie. De multipliciteit ondermijnt de staatsinrichting en schudt deze af, door de geografie als de kracht van het nomadische denken. Wanneer we een vreemde worden in de eigen taal, wordt de vluchtlijn gecreëerd door de onderliggende universele en onpersoonlijke krachten, wat het gezicht ontdoet. Dit abstracte systeem verzamelt ‘tussen’, niet in eenheid of juxtapositie, maar de *detritorialisatie* in de ander die de vluchtlijn het creatieve potentiaal geeft, in een samenwerking van wordingen, waarbij de lijnen niet tot de een of ander behoren. Het nomadische denken heeft de functie van een oorlogsmachine, die niet de oorlog verklaart, maar wegvlocht van een gevestigde orde, en het geenszins mogelijk maakt om het binair ingerichte staatssysteem te reproduceren.

Het tweede deel van de scriptie is ingegaan op de vraag welke gevolgen nomadisch denken heeft voor psychoanalyse. Uit de confrontatie met psychoanalyse wordt het onderbewuste door Deleuze en Guattari *gedetritorialiseerd tot nomadisch subject* i.p.v. *geretritorialiseerd door de psychoanalyse* in mentale ziekten. Psychoanalyse werkt met de interpretatiemachine, wat de productie van het onderbewuste bevriest en uitdrijft. Deze machine constitueert verlangen als een gebrek, een gespleten subject, een drift. Hieraan gaan we voorbij op het vlak van immanentie waar fluxen combineren: de leegte is deel van het pure leven van verlangen zonder een gebrek aan te geven. Het zijn intensiteiten met perfecte individualiteit: de ‘*ditheden*’, de gebeurtenis, in iedere gegeven situatie. Verlangens zijn nu productief, wat co-existeert op verschillende levels, als een natuur die moet worden geconstrueerd vanuit alle weefsels van het vlak van immanentie. Met andere woorden, de machinale assemblage/verlangende machine is een revolutionair proces van een constructivist, waarbij binnen en buiten het lichaam doordringbaar en uitwisselbaar wordt. Het lichaam zonder organen is interactief, maakbaar, en onderliggend aan het productieve onderbewuste. De schizofreen in het bijzonder openbaart de verlangende machine, d.w.z. het leven van verlangen, waarbij er geen subject kan worden gevonden door de fragmentatie: dat wat bij elkaar komt en uit elkaar valt, in de moleculaire orde.

Tot slot wordt duidelijk dat de concepten die Deleuze gebruikt niet metaforisch opgevat kunnen worden, maar eerder letterlijk, omdat zij de tools zijn om de realiteit en materie mee ‘te bewerken’. Het schrijven van Deleuze (met Guattari en Parnet) is aporetisch, d.w.z. dat het geen uitweg of afloop, geen begin of eind heeft, maar dat het praktische implicaties geeft. Zij gebruiken schizoanalyse om waanzin op te nemen in de filosofie en hun netwerk-achtige denken, in termen van machines die dit belichamen. Hierbij maken ze een duidelijk onderscheid tussen een zichzelf insluitend systeem en de machine dat het denken opent en het zijn creatieve potentiaal geeft.

Literatuurlijst

*

Deleuze, Gilles en Claire Parnet (1987). *Dialogues*. New York: Columbia University Press. Translated by Hugh Tomlinson and Barbara Habberjam

Deleuze, Gilles en Guattari, Felix (2005). *1000 Plateaus; Capitalism and Schizophrenia*. Minneapolis: University of Minnesota Press London, 11th ed.

Deleuze, G. (2007) *Two Regimes of Madness. Texts and Interviews 1975-1995*. Translated by Ames Hodges and Mike Taormina

Deleuze, G (2014) *Difference and Repetition*. Bloomsbury Academic London.

De Bolle, L. (2010) *Deleuze and Psychoanalysis: Philosophical Essays on Deleuze's Debate with Psychoanalysis*. Leuven University Press

Kerslake, C (2007) *Deleuze and the Unconscious*. Continuum Studies in Continental Philosophy.

Parr, A. (2010) *The Deleuze Dictionary*. Edinburgh University Press